

SXEDIO.G60

18.2.1959: ΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΚΛΩΝΙΖΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΙΕΣΕΙΣ ΠΟΥ ΔΕΧΟΝΤΑΙ ΓΙΑ ΝΑ ΥΠΟΓΡΑΦΕΙ Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΤΗΣ ΖΥΡΙΧΗΣ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ. ΑΠΟΓΟΗΤΕΥΜΕΝΟΣ Ο ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΑΠΟ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΟΥΣ. Ο ΑΤΝΑΝ ΜΕΝΤΕΡΕΣ ΔΙΑΦΕΥΓΕΙ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΝΤΡΙΒΗ ΤΟΥ ΑΕΡΟΠΛΑΝΟΥ ΤΟΥ ΣΤΟ ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ ΚΑΤΟΥΙΚ

Η πίεση προς τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο στο Λονδίνο το Φεβρουάριο του **1959** για να δεχθεί και υπογράψει τη συμφωνία στη Ζυρίχη εντάθηκε ιδιαίτερα από ελλαδικής πλευράς.

Οι πιέσεις στρέφονταν ακόμα και προς τους συμβούλους του Μακαρίου που ο Αρχιεπίσκοπος είχε προσκαλέσει στο Λονδίνο για να τον συμβουλευσουν να συγκατατεθεί υπέρ των συμφωνιών και επίσημα.

Ετσι κάτω από αυτές τις πιέσεις πολλοί από συμβούλου του Μακαρίου ή προκρίτους που ειχε προσκαλέσει στο Λονδίνο ο ίδιος, άρχισαν να κλωνίζονται.

Σε μια τελευταία προσπάθεια ο Μακάριος συγκάλεσε νέα σύσκεψη των συμβούλων του, ενώ αυτός παρουσιαζόταν αποφασισμένος να παρατραβήξει το σχοινί μέχρι το τέλος, με την ελπίδα να επιτύχει όποιες βελτιώσεις μπορούσε, πριν βάλει την υπογραφή του με κόκκινη μελάνη.

Ο Θεμιστοκλής Δέρβης, δήμαρχος Λευκωσίας, έγραψε αργότερα για τη σύσκεψη αυτή (Εφημερίδα Ελευθερία, **20.5.1959**):

"Μετά την ομιλία του κ. Αβέρωφ και αφού πληροφορηθήκαμε ότι η Αγγλική Κυβέρνηση ευχαρίστως θα έβλεπε τη συμφωνία να αποτυγχάνει, συνεδριάσαμε για δύο ώρες πριν ο Μακάριος προσέλθει στη συνεδρία των Υπουργών των Εξωτερικών για να αναπτύξει τις απόψεις του και ζητήσει τροποποιήσεις και αναθεωρήσεις των διαφόρων άρθρων τα οποία και άδικα και ανεφάρμοστα ήσαν.

Στη συνεδρία αυτή, όταν από τα παρασκήνια

πληροφορήθηκε ποιοι κίνδυνοι επεκρέμμαντο επί των κεφαλών μας αφήσαμε εν λευκώ το Μακάριο να ακολουθήσει τη γραμμή του.

Πάντως τον συμβουλευσαμε να δεχθεί τη συμφωνία, έστω και αν ακόμη αποτύγγανε σε εκείνα που θα υποστήριζε κατά τη συνεδρία των Υπουργών Εξωτερικών.

Εκτός από τους αριστερούς δημάρχους, τους αριστερούς συντεχνιακούς αντιπροσώπους, το διευθυντή της εφημερίδας "Χαραυγή" και μερικούς εθνικόφρονες, όλοι τον συμβουλευσαμε όπως αποδεχθεί τη συμφωνία.

Οι λόγοι οι οποίοι επέδρασαν σε μένα τουλάχιστον στο να συμβουλευσω αποδοχή της συμφωνίας δεν ήσαν ο επαπειλούμενος δήθεν διαμελισμός της νήσου και η εφαρμογή του σχεδίου Μακμίλλαν, αλλά το σκοτεινό σχέδιο της Αγγλικής Κυβέρνησης, όπως εγκαταστήσει τις αγγλικές οικογένειες που βρίσκονταν στην Κύπρο στο Ακρωτήριο και τη Δεκέλεια και να επαναλάβει εκείνο το οποίο είχε πράξει στην Παλαιστίνη: Να μας αφήσουν δηλαδή ως σφάγιο-θύμα στις ορέξεις του τουρκικού πληθυσμού, ο οποίος ήταν πλήρως εξοπλισμένος και στη διάθεση των επικουρικών.

Οπότε εμείς θα περιμέναμε βοήθεια μόνο από την ΕΟΚΑ.

Ήσαν έτοιμοι δε όπως πληροφορηθήκαμε, να εισβάλουν στην Κύπρο και Τούρκοι αντάρτες.

Οι Άγγλοι στρατιώτες είχαν αρχίσει τις γνωστές βιαιοπραγίες.

Το ότι τέτοια σχέδια είχε η Αγγλική Κυβέρνηση μας το ομολόγησε ο Κυβερνήτης μια μέρα, πριν αναχωρήσουμε τον Ιούνιο του **1958** στην Αθήνα λέγοντας μας ότι η βρετανική Κυβέρνηση θα εγκαταλείψει τη νήσο στην τύχη της υποχωρούσα στις βάσεις της".

Παράλληλα ο Κλεάνθης Γεωργιάδης, άλλο μέλος της κυπριακής αντιπροσωπείας έγραψε για τη σύσκεψη και την αλλαγή που σημειωνόταν στο στρατόπεδο των

συμβούλων του Μακαρίου (Εφημερίδα Ελευθερία, 11.12.1959):

"Για τούτο, όταν την επομένη προσκληθήκαμε και πάλι από το Μακαριότατο για να εκφέρουμε τη γνώμη μας, ομόφωνα σχεδόν τον συμβουλευσαμε να υπογράψει τις συμφωνίες. Είναι δε ενδεικτικό ότι στη συνάντηση εκείνη, κανένας δεν συζήτησε καν σοβαρά αντίθετη γνώμη, ούτε δεξιοί, ούτε αριστεροί, ούτε δήμαρχοι, ούτε οι άλλοι εκπρόσωποι, αλλά όλοι δεχθήκαμε την κατανόηση της ευθύνης μας και βέβαιοι ότι με τη συγκατάθεση μας επιτελούμε ύψιστο εθνικό χρέος".

Για τα παρασκήνια των δραματικών αυτών ωρών και τις πιέσεις εναντίον του Μακαρίου, ο Δημήτρης Μπίτσιος, μέλος της Ελλαδικής αντιπροσωπείας, έγραψε στο βιβλίο του "Κρίσιμες ώρες" σελίδα 119:

"Στο Κλάριτζες" εν τω μεταξύ, μαθαίναμε ότι οι Κύπριοι παράγοντες που είχαν συνοδεύσει στο Λονδίνο τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, είχαν επί ώρες συνεδριάσει, χωρίς να καταλήξουν σε αποφάσεις και ότι ο Αρχιεπίσκοπος, υποκινούμενος από το περιβάλλον του, εδήλωνε ότι δεν επρόκειτο να δεχθεί τις Συμφωνίες.

Τότε άρχισε μια σειρά επαφών της αντιπροσωπείας μας με τους Κυπρίους σε όλα τα επίπεδα. Επρεπε να διαπιστωθεί ποια ήταν τα σημεία στα οποία δίσταζαν ή αντετίθεντο οι Κύπριοι. Τέτοιο όμως συμπέρασμα δεν προέκυπτε, γιατί ο καθείς πρόβαλλε διαφορετικά επιχειρήματα, διαφορετικές αντιρρήσεις. Άλλοι πάλι ήταν εναντίον των συμφωνιών στο σύνολο τους, ενώ εκείνοι που τις παρεδέχοντο εδίσταζαν να εκδηλωθούν. Παρατηρήσαμε πάντως ότι για τις βρετανικές βάσεις και τις άλλες στρατιωτικές ευκολίες δεν έκαναν λόγο οι Κύπριοι.

Η προσοχή τους ήταν συγκεντρωμένη στα κείμενα της Ζυρίχης και το παράπονο τους συνοψιζόταν στη στερεότυπη φράση: Οι Τούρκοι πήραν πάρα πολλά. Δεν είχαν άδικο οι άνθρωποι, αλλά και δεν απεφάσιζαν να εντοπίσουν τις αντιρρήσεις τους και να σταθούν

ενωμένοι πίσω από αυτές.

Χαρακτηριστικό είναι και το ακόλουθο περιστατικό: Καθώς περνούσα από το σαλόνι του ξενοδοχείου "Κλάριτζες" είδα εκεί καθισμένους τον Πόλυ Μοδινό, που είχε έλθει από το Στρασβούργο, με το Δήμαρχο Λευκωσίας Θεμιστοκλή Δέρβη και τους Εθναρχικούς Συμβούλους κ.κ. Γ. Χρυσ αφίνη και Α. Αιμιλιανίδη.

Ο κ. Μοδινός, Βοηθός τότε Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου Ευρώπης, είχε μελετήσει τα Ζυριχικά κείμενα και τα συζητούσε μαζί τους. Μου ζήτησε να καθήσω και να εξηγήσω μαζί του στους τρεις Κυπρίους τις λεπτομέρειες του συνταγματικού καθεστώτος που προέβλεπε η συμφωνία του Ντόλτερ.

Όπως προχωρούσε η συζήτηση, ο Δέρβης που στην αρχή μας είχε σχεδόν γυρισμένες τις πλάτες, άρχισε να ενδιαφέρεται. Του έκανε ιδίως εντύπωση ότι το Κυπριακό Υπουργικό Συμβούλιο θα έπαιρνε τις αποφάσεις του κατά πλειοψηφία και ότι η πλειοψηφία θα ήταν στα χέρια των Ελλήνων. Ίσως δεν είχε διαβάσει τα κείμενα, ίσως τα είχε απλώς διατρέξει. Στο τέλος ερώτησε: " Καλά, γιατί δεν τα εξηγείτε αυτά στο Μακάριο; "

Του απαντήσαμε ότι ο Αρχιεπίσκοπος ε γνώριζε τα κείμενα και ήταν ενήμερος της διαπραγματεύσεως από την αρχή της. Τότε ο Δέρβης σηκώθηκε λέγοντας:

"- Θα πάω να του πω ότι αν δεν υπογράψει τις Συμφωνίες, πρώτος εγώ θα τον καταγγείλω ότι υπαναχωρεί".

Την επομένη 18 Φεβρουαρίου, ενωρίς το πρωί, στο διαμέρισμα του Αρχιεπισκόπου διεπιστώσαμε με τον Άγγελο Βλάχο ότι ο Μακάριος δεν είχε καταλήξει σε αποφάσεις. Κι όμως "σε μερικούς ανθρώπους έρχεται μια μέρα που πρέπει το μεγάλο Ναι ή το μεγάλο Όχι να το πούνε".

Παρόντες στη συνομιλία μας ήταν πάλι ο Κιτίου και ο Κύκκου. Σε κάποια στιγμή που ο Αρχιεπίσκοπος είπε ότι στην ανάγκη θα παραιτείτο από το αξίωμα του, ο Ηγούμενος Κύκκου, πνευματικός πατέρας του

Μακαρίου, εξανέστη:

- "Να παραιτηθείς", είπε, "και να έλθει κάποιος άλλος να μας βγάλει από το αδιέξοδο και να μας δώσει την ανεξαρτησία μας".

Παρενέβη τότε ο Μητροπολίτης Κιτίου. Ανεφέρθη στην αβάστακτη, κατάσταση του νησιού, στις εκατοντάδες ανθρώπων που εταλαιπωρούντο στις φυλακές και τα στρατόπεδοα συγκετρώσεων, στην οικονομική δυσπραγία που είχε προκαλέσει το μπουκοτάζ των αγγλικών προϊόντων, στο αδυσώπητο κυνηγητό του Διγενή και των αγωνιστών της ΕΟΚΑ και τις αγγλικές δυνάμεις. Επεσήμανε τα πλεονεκτήματα της ανεξαρτησίας, έστω και αν ωρισμένοι όροι της Ζυρίχης φαινόταν ή ήταν βαρείς. Μίλησε για το μέλλον, για τη βεβαία επικράτηση του ελληνικού στοιχείου και συμβούλευσε τον Μακάριο να προχωρήσει στην υπογραφή των συμφωνιών.

Ο Αρχιεπίσκοπος άκουσε τον Μητροπολίτη χωρίς να εκφρασθεί. Μας άφησε να φύγουμε χωρίς συγκεκριμένη απάντηση".

Εξ άλλου ο Νίκος Κρανιδιώτης έγραψε γι αυτές τις ώρες των διλημάτων, όπως παρουσιαζόταν, του Μακαρίου:

"Η ατμόσφαιρα ήταν ταραγμένη. Στο κτίριο της Ελληνικής Πρεσβείας, στο "Παρκ Λαίην", το "Ντόρτσεστερ" και το "Κλάριτζες", (όπου έμενε η Ελληνική αντιπροσωπεία) αναπτύχθηκε εκείνο το βράδυ και την επομένη το πρωί, μια ασυνήθιστη δραστηριότητα. Επαφές, συσκέψεις, ανταλλαγή γνώμων, έντονες διαβουλεύσεις και υποδείξεις. Ο Αβέρωφ, σε μια νέα συγκέντρωση στην Ελληνική Πρεσβεία προειδοποίησε αυστηρά τους Κυπρίους αντιπροσώπους για τις συνέπειες ενός ναυαγίου της Διάσκεψης.

Επακολούθησε το πρωί της 18ης μακρά σύσκεψη της κυπριακής αντιπροσωπείας στο "Παρκ Λαίην". Στα μάτια όλων έχασκε ένα μεγάλο ερωτηματικό. Ο Αρχιεπίσκοπος που προήδρευε στη σύσκεψη δεν απέκρυπτε τους δισταγμούς του. Οι περισσότεροι αντιπρόσωποι βρίσκονταν σε αδιέξοδη αμηχανία. Μόνο

ο Μητροπολίτης Κιτίου, ο Ηγούμενος Κύκκου και ο Θ. Δέρβης επέμεναν για άμεση υπογραφή των Συμφωνιών.

Ο Μακάριος έδινε την εντύπωση ότι βρισκόταν μπροστά σ' ένα σκληρό δίλημμα. Τέλος, ύστερα από έντονες ανταλλαγές γνώμων και εξουχιστική στάθμιση των παραγόντων, ο Αρχιεπίσκοπος εξουσιοδοτήθηκε να χειριστεί εν λευκώ το θέμα και να αποφασίσει όπως ο ίδιος έκρινε καλύτερα. Αυτή ήταν η έννοια της ψήφου των **27** από τους **35** αντιπροσώπους. Οι υπόλοιποι **8**, (μεταξύ των οποίων ο Βάσος Λυσσαρίδης, ο Τάσος Παπαδόπουλος και οι αριστεροί Δήμαρχοι) συμβούλευσαν απόρριψη των Συμφωνιών".

Από την πλευρά της Ελληνικής αντιπροσωπείας υπάρχει ακόμα μια πολύ σημαντική μαρτυρία, από τον Ευάγγελο Αβέρωφ, ο οποίος στο βιβλίο του "Ιστορία χαμένων ευκαιριών" έγραψε (σελ.208) για τα παρασκήνια των ημερών εκείνων:

"Ο Καραμανλής μας παράγγειλε τότε πως από το αεροδρόμιο (μετά την άφιξη του στο Λονδίνο) θα πήγαινε κατευθείαν στην Ελληνική Πρεσβεία, όπου παρακαλούσε να είναι ο Αρχιεπίσκοπος, ο Ανθιμος Κιτίου, ο Δήμαρχος Λευκωσίας Δέρβης και τα μέλη της Ελληνικής αντιπροσωπείας.

Όταν έφτασε, τον ενημέρωσα λεπτομερέστατα για τις αντιρρήσεις που είχε διατυπώσει ο Μακάριος. Και μόλις συγκεντρωθήκαμε στην πρεσβεία, ο Πρωθυπουργός, χωρίς εισαγωγή, ρώτησε τον Αρχιεπίσκοπο:

- Πώς είναι δυνατό να έχετε τώρα αντιρρήσεις, αφού στην Αθήνα συμφωνήσαμε να δεχτούμε την πρόταση των Αγγλων να μη συζητηθούν εδώ θέματα που είχαν ρυθμιστεί στη Ζυρίχη; Αλλωστε αυτά τα θέματα τα γνωρίζατε και είχατε συμφωνήσει.

Εκπληκτος ο Δήμαρχος Λευκωσίας Δέρβης, ρώτησε τότε τον Αρχιεπίσκοπο:

- Είναι σωστά αυτά που λέει ο κ. Πρωθυπουργός;
- Ναι, αποκρίθηκε ο Μακάριος.

Ο Ανθιμος Κιτίου, αν και ήταν εκείνος που ήξερε περισσότερο από κάθε άλλον Κύπριο, τον ρώτησε με τη σειρά του:

- Μα τότε γιατί δημιουργείτε αυτή την κρίση;

Και ο Μακάριος απευθυνόμενος προς τον Καραμανλή παρατήρησε:

- Εχετε δίκαιο. Αλλά έχω πρόβλημα συνειδησεως και δεν μπορώ να αναλάβω περαιτέρω ευθύνας.

Ηρεμα, αλλά με λόγια ωμά ο Καραμανλής του επισήμανε την ασυνέπεια του και τις πολύπλευρες συνέπειες τις οποίες θα είχε η στάση του. Και απευθυνόμενος προς τους άλλους σε ύφος που γινόταν όλο και πιο έντονο είπε:

- Ανεξάρτητα, πάντως, του τι θα κάνει ο Μακάριος, για να μην εκθέσω σε γελοιοποίηση την Ελλάδα, θα μετάσχω της διασκέψεως. Αλλά στο σημείο αυτό τερματίζω την κυπριακή πολιτική της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Και αν ο Μακάριος θέλει να συνεχίσει τον αγώνα, θα πρέπει να αναζητήσει αλλού συμπαραστάτες.

Και προφανώς οργισμένος έφυγε για το ξενοδοχείο του. Μείμανε μερικοί και συνεχίσαμε τη συζήτηση. Ο Μακάριος ήταν λιγόλογος. Οι πιο στενοχωρημένοι ήταν οι δύο Κύπριοι. Ούτε εκείνοι ούτε εμείς καταλαβαίναμε τι ακριβώς συνέβαινε. Ο Αρχιεπίσκοπος ανέφερε πότε, πότε τις ευθύνες του κι' εμείς του λέγαμε ότι αυτές τις είχε ήδη αναλάβει, και με τις προκαταρκτικές συνεννοήσεις και ιδίως όταν έπειτα από λεπτομερή ενημέρωση, είχε χαιρετίσει δημόσια όσα είχαμε μονογράψει στη Ζυρίχη.

Με τη σκέψη ότι ήθελε την έγκριση της πολεμελούς Αντιπροσωπείας που είχε φέρει στο Λονδίνο, πρότεινα τελικά να συγκεντρωθούν όλοι στην Πρεσβεία, την επομένη το πρωί και να τους αναλύσω το περιχόμενο των Συμφωνιών. Ο Αρχιεπίσκοπος το δέχτηκε ευχαρίστως.

Ετσι το πρωί της 18ης Φεβρουαρίου 1959, με παρόντες το Μακάριο και τους δυο κυπρίους

ιερωμένους, μίλησα στην Κυπριακή αντιπροσωπεία.

Αναφέρθηκα στα γενικά δεδομένα του προβλήματος, θύμισα ότι το κατά κοινή ομολογία ολέθριο σχέδιο Μακμίλλαν εφαρμοζόταν από μερικούς μήνες, ανέφερα τι εις μάτην είχαμε κάνει για να το ανατρέψουμε ή έστω ν' αναστείλουμε την εφαρμογή του. Ανέλυσα ύστερα λεπτομερώς το περιεχόμενο των Συμφωνιών, αναγνωρίζοντας πως επρόκειτο για ένα συμβιβασμό- το μόνο δυνατό- και τόνισα τους φοβερούς κινδύνους που θα προέκυπταν από τη ματαίωση του την τελευταία στιγμή. Τελείωσα λέγοντας πως από δω και πέρα το αίμα που θα χυνόταν στην Κύπρο θα βάραινε εκείνους και όχι εμάς.

Σε κανένα σημείο της ομιλίας μου δεν προσπάθησα να ενισχύσω τη θέση μας λέγοντας ή αφήνοντας να φανεί ότι για όλα, πριν προχωρήσουμε, είχαμε τη σύμφωνη γνώμη του Μακαρίου. Εκτός από τον Ανθιμο, και, κατά πολύ τον Ηγούμενο Κύκκου και το Δήμαρχο Δέρβη, κανένας από τους εκεί παρόντες δεν το γνώριζε.

Ο Αρχιεπίσκοπος δε μίλησε. Οπως και λίγοι άλλοι. Πολλοί όμως μίλησαν. Και τότε υποψιάστηκα ότι είχα καταλάβει τι περίπου συνέβαινε. Λίγο αργότερα, και ιδίως την επομένη, πείστηκα πως σωστά είχα καταλάβει.

Δεν ξέρω τι φρονούσε ο καθένας από τους εκεί παρόντες. Ολοι όμως όσοι μίλησαν είπαν πως οι Συμφωνίες έπρεπε να υπογραφούν. Αλλά ενώ για τα κείμενα του Λονδίνου δεν διατύπωσαν καμιά αντίρρηση, για τα κείμενα της Ζυρίχης σχεδόν καθένας είχε μια δική του αντίρρηση. Άλλοι- οι περισσότεροι- ζητούσαν ν' αλλάξει η αναλογία των δημοσίων υπαλλήλων **(70-30)** και έβρισκαν ότι "και ενισχύει τη θέση των Τούρκων στη Διοίκηση και αδικεί τους Έλληνες". Ζητούσαν να γίνει **80 με 20**. Άλλοι κηρύσσονταν με διάφορα σοβαρά επιχειρήματα κατά των χωριστών δήμων. (Τότε δεν ήταν καθόλου γνωστό, κι' εμείς ούτε το υπαινιχθήκαμε πως αυτό το είχε ζητήσει ο Αρχιεπίσκοπος, επικουρούμενος από

τον Ανθιμο Κιτίου). Άλλοι έθιγαν πιο εξειδικευμένα θέματα. Ένας, επισήμανε τη μεγαλύτερη αδυναμία της Ζυρίχης (που ήταν και η ανεξήγητη αβλεψία μας) τη χωριστή ψηφοφορία στην Κεντρική Βουλή για τους φόρους. Η σοβαρότητα των επιχειρημάτων και της διατυπώσεως μ' έκαμε να σημειώσω το όνομά του. Ήταν ο δικηγόρος Μιχάλης (Μιχαλάκης) Τριανταφυλλίδης.

Ούτε κείνος, όμως, ούτε άλλος δεν είπε ότι ήταν απαράδεκτες οι Συμφωνίες ή ότι δεν έπρεπε να υπογραφούν. Αντίθετα, πολλοί τόνισαν πως ήταν απαραίτητο να υπογραφούν πολλοί υποστήριξαν πως οι Συμφωνίες έβγαζαν την Κύπρο από το αδιέξοδο και δημιουργούσαν ασύγκριτα καλύτερους όρους ζωής για τους Κυπρίους.

Αλλά κάτω από τις συνθήκες αυτές ο Αρχιεπίσκοπος έβλεπε τον εαυτό του πολύ εκτεθειμένο. Ο Διγενής σιωπούσε πάντα. Σοβαροί και χαρακτηριστικοί εκπρόσωποι των Κυπρίων του έλεγαν μεν να υπογράψει, αλλά το άθροισμα των αντιρρήσεων που διατύπωναν ήταν μεγάλο και οι χωριστές αυτές αντιρρήσεις αφορούσαν βασικά άρθρα των Συμφωνιών, άρθρα που ο ίδιος τα είχε όλα εγκρίνει ή και επιβάλει. Κινδύνευε να αντιμετωπίσει μια πολύπλευρη αντίθεση. Και, το χειρότερο, κινδυνεύει να την αντιμετωπίσει χωρίς να μπορεί να στηριχτεί στο Διγενή και την ΕΟΚΑ, που τότε ήταν θύλοι της Κύπρου, χωρίς καν να ξέρει αν ο Διγενής δε θα διαφωνούσε δημόσια μαζί του."

Ένας άλλος Κύπριος, ο Γλαύκος Κληρίδης, (μετέπειτα Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, και τότε ένας από τους Συμβούλους του Μακαρίου), έγραψε στην "Κατάθεση" του (εκδόσεις "Αλήθεια" 1988, τόμος Α του σελ. 83:

"Είναι αδιαφιλονίκητο γεγονός ότι ο Μακάριος άρχισε να εκφράζει νέες απόψεις για τις συμφωνίες της Ζυρίχης κάποια στιγμή μεταξύ της 11ης Φεβρουαρίου, που ενημερώθηκε πλήρως από τον Καραμανλή και εξέφρασε δημόσια και ιδιωτικά την ικανοποίηση του για τη συμφωνία, και της 15ης

Φεβρουαρίου, που έφθασε στο Λονδίνο για να υπογράψει.

Εκείνο που αποτελεί αντικείμενο εικασιών είναι αν πράγματι ο Μακάριος είχε διαμορφώσει νέες απόψεις, κι αν ναι, τι τον έκανε ν' αλλάξει, ή αν υιοθέτησε σκόπιμα τη στάση του ανθρώπου που τον βασανίζουν αμφιβολίες.

Ημουν στην ομάδα των ατόμων που προσκάλεσε ο Μακάριος στο Λονδίνο για να εκφράσουν τις απόψεις τους για τις συμφωνίες. Είχα έτσι την ευκαιρία να παρατηρήσω από πολύ κοντά ολόκληρη την Ιστορία, καθώς και τις παρασκηνιακές κινήσεις που έγιναν μεταξύ **15** και **18** Φεβρουαρίου. Το συμπέρασμά μου είναι πως ούτε μια στιγμή ο Μακάριος δεν είχε πρόθεση να οδηγήσει σε ναυάγιο τις συμφωνίες αρνούμενος να υπογράψει. Θα ήταν όμως εντελώς εκτός χαρακτήρος γι' αυτόν να μην προσπαθήσει με σκληρές διαπραγματεύσεις να επιφέρει βελτιώσεις στις συμφωνίες. Πράγματι θα είχε κρίση συνείδησης, αν δεν προσπαθούσε. Η παράλειψη του να προσπαθήσει θα ισοδυναμούσε στο νου του με παράλειψη καθήκοντος απέναντι στον κυπριακό λαό. Είχε εμπιστοσύνη στις διαπραγματευτικές του ικανότητες. Μπορούσε να φθάνει μέχρι το απροχώρητο σχεδόν και να επιμένει με ψυχραιμία έως ότου συγκατατεθεί η άλλη πλευρά".

Ο Μακάριος είχε στις **18** Φεβρουαρίου **1959** και μια άλλη επαφή. Συναντήθηκε όπως ήταν η επιθυμία του και το είχε μάλιστα ανακοινώσει και στην επίσημη σύσκεψη του "Λάγκαστερ Χάουζ" με την τουρκοκυπριακή αντιπροσωπεία.

Μαζί του ήταν οι Ρωσίδης και Σπύρος Κυπριανού, ο ηγούμενος Κύκκου και ο Κιτίου Ανθιμος. Με τον Κουτσιούκ ήταν οι σύμβουλοι του Ραούφ Ντενκτάς και Οσμάν Ορέκ.

Κατά τη συνάντηση συζητήθηκαν διάφορες λεπτομέρειες των συμφωνιών και ιδιαίτερα ο Μακάριος εξέφρασε τις επιφυλάξεις του σ' αυτές.

Ο Μακάριος πρότεινε μεταξύ άλλων στον Κουτσιούκ να δεχθεί συμμετοχή των Τούρκων στη δημόσια υπηρεσία στο **20%** αντί στο **30%**, που πρόβλεπε

η συμφωνία της Ζυρίχης.

Επίσης επέκρινε το βέτο που δινόταν στους Τούρκους και την πρόνοια που απαιτείτο για χωριστή πλειψηφία στη Βουλή πάνω σε οικονομικά θέματα.

Η σύσκεψη δεν κατέληξε σε αποτέλεσμα. Ο Κουτσιούκ επαναλάμβανε ότι δεν δεχόταν να αλλάξουν τα συμφωνηθέντα.

Ο Μακάριος έφυγε απογοητευμένος, αλλά αποφασισμένος να εγείρει τις επιφυλάξεις του στη νέα σύσκεψη στο "Λάγκαστερ Χάουζ", έστω και αν δεν είχε τη σύμφωνη γνώμη της αντιπροσωπείας της Ελλάδας.

Σχεδόν ταυτόχρονα στο αεροδρόμιο Κάτουϊκ του Λονδίνου εξελισσόταν μια τραγωδία που σχετιζόταν όχι άμεσα, με το περιεχόμενο των συνομιλιών.

Το αεροπλάνο που μετέφερε τον Πρωθυπουργό της Τουρκίας Αϊνάν Μεντερές συνετρίβη, λόγω κακοκαιρίας, ενώ ετοιμαζόταν να προσγειωθεί, παρά το χωριό Ράσπερ, πέντε μίλια από το αεροδρόμιο.

Τα φτερά του αεροπλάνου έγιναν συντρίμια. Δώδεκα πρόσωπα, στενοί συνεργάτες του Μεντερές που είχαν εργασθεί τόσο πολύ για την προετοιμασία της συμφωνίας βρήκαν ακαιραίο θάνατο. Άλλοι δέκα τραυματίστηκαν. Ο ίδιος ο Μεντερές μαζί μερικούς από τους συμβούλους του στάθηκε τυχερός: Περισυνελέγη μέσα από τα συντρίμια του αεροπλάνου σώος. Είχε υποστεί μερικούς μώλωπες και εκδορές.

Ο Μεντερές διέφυγε τον κίνδυνο και ήταν έτοιμος να μονογράψει κι αυτός τη συμφωνία. Όμως ο Μακάριος επέμενε ακόμα και στη δεύτερη επίσημη σύσκεψη του "Λάγκαστερ Χάουζ", που πραγματοποιήθηκε την επομένη, και ήγειρε επίσημα πλέον τα σημεία των διαφωνιών του ή τις επιφυλάξεις του.

Ούτε κι αυτό το τηλεγράφημα της Βασίλισσας Φρειδερίκης από την Αθήνα, που ριχνόταν στη μάχη των πιέσεων προσωπικά, και η οποία τον κάλεσε να υπογράψει και να καταλήξει σε συμφωνία δεν τον μετάνεισε:

- Εάν αυτό δε σημαίνει ότι θα μας δέσουν

χειροπόδαρα θα το δεχθούμε. Θέλουμε γνήσια ανεξαρτησία, απάντησε ο Αρχιεπίσκοπος στη Βασίλισσα.

Στο πρόσωπο του Μακαρίου και τη συμπεριφορά του διέκρινε κανείς την ανησυχία του για το τι θα επιτύγχανε στη σύσκεψη καθ' ον χρόνο έφθανε στο "Λάγκαστερ Χάουζ" με καθυστέρηση οκτώ λεπτών από την καθορισθείσα ώρα.

Ο Μακάριος δεν δέχθηκε ούτε να φωτογραφηθεί όπως έκαμε την προηγούμενη. Μπήκε στην αίθουσα σχεδόν τρεχάτος.